

ДО СУТНІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

ESSENTIAL CHARACTERISTIC OF THE FORMATION OF CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Стаття присвячена одній із актуальних проблем підготовки майбутніх учителів початкової школи – формуванню культурологічної компетентності. У публікації велика увага приділена аналізу змісту категорій «професійна підготовка майбутніх учителів», «культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи», «формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи», «професійна підготовка з метою формування культурологічної компетентності». Ці поняття позиціонуються як категорії прямого впливу на конкретизацію сутнісної характеристики досліджуваного феномену. Зокрема, врахована специфіка формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

На основі теоретичного осмислення взаємозв'язку освіти й культури та їх спорідненості у дослідженні обґрунтовується перспективність і продуктивність використання культурологічного підходу як концептуального принципу модернізації змісту професійної підготовки майбутніх фахівців означеної галузі.

На підставі здійсненого аналізу запропоновані такі інтерпретації задекларованих наукових категорій: професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи з метою формування культурологічної компетентності – організований процес, який відбиває опанування особистістю необхідних для успішного виконання культурологічних дій відповідних знань, умінь, навичок; культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи – інтегральна якість особистості студента, яка характеризується системою цінностей, емоцій, знань, умінь, навичок реалізації культурологічного інструментарію в умовах активної педагогічної діяльності та свідчить про відповідний рівень професійної підготовки фахівця; формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці – це організований навчально-виховний процес, сутністю якого є вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, чинників, умов психолого-педагогічного характеру на здобувачів вищої освіти, котрі спрямовані на засвоєння студентами культурологічних знань, умінь, навичок і впровадження у них механізмів їх актуалізації у педагогічній діяльності.

Ключові слова: культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи, формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, професійна підготовка з метою формування культурологічної компетентності.

ментності майбутніх учителів початкової школи, професійна підготовка з метою формування культурологічної компетентності.

The article is devoted to one of the actual problems of training future primary school teachers – formation of cultural competence. In the sense of the publication, much attention is to the analysis of the content of the categories “professional training of future teachers”, “cultural competence”, “formation of cultural competence”, “professional training for the purpose of cultural competence”. These concepts are positioned as categories of direct influence on the specification of the essence of the phenomenon under research. In particular, the specifics of formation of professional competence of future primary school teachers are taken into account.

On the basis of theoretical comprehension of character of interrelation of education and culture, in a certain degree kinship in research prospects and productivity of use of the culturalological approach as a conceptual principle of modernization of the maintenance of professional training of the future specialist of the designated area are proved.

On the basis of the analysis, the following interpretations of the declared scientific categories are offered: professional training of future primary school teachers in the direction of acquiring culturalological competence – an organized process reflecting the development of a personality necessary for the successful performance of culturalological actions with appropriate knowledge, skills and abilities; cultural competence of future primary school teachers is the integral quality of the student's personality, which is characterized by a system of values, emotions, knowledge, skills and abilities to implement cultural toolbox in the conditions of active pedagogical activity and testifies to the appropriate level of professional training of a specialist; formation of cultural competence of future primary school teachers in professional training is an organized educational process, the essence of which is the influence of external and internal factors, elements, conditions of psychological and pedagogical nature on the personality of applicants for higher education, which are aimed at the assimilation of cultural knowledge, skills, abilities and skills of students and the development of mechanisms for their actualization in teaching activities.

Key words: cultural competence of future primary school teachers, formation of cultural competence of future primary school teachers, professional training for the purpose of formation of cultural competence.

УДК 378.147:373.3

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-17>

Гречаник Н.І.,

канд. пед. наук, докторант,
доцент кафедри педагогіки і психології
початкової освіти

Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Державна політика в гуманітарній сфері спрямована на усунення духовної та культурної кризи в соціумі. Тому сучасна освіта дедалі більше стає засобом засвоєння й реалізації особистістю культуротворчих функцій, формування духовно багатішої особистості. У зв'язку з цим професіоналізм сучасного вчителя визначається його багатовек-

торною підготовленістю, що містить формування такої педагогічної позиції, яка охоплює фахову, суспільно-економічну й культурологічну складові частини. Таким чином, стратегічно важливим завданням стає формування культурологічної компетентності у представників педагогічної професії. Зважаючи на специфіку і соціальну навантаженість педагогічної діяльності вчителів почат-

кової школи, «це особливо важливо, оскільки він забезпечує входження молодшого школяра у найбільш сенситивний період його соціального й особистісного розвитку в складній і розмаїтій світ сучасної культури» [10, с. 34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Місце культурологічного підходу в педагогічній теорії та питання його практичного втілення обґрунтовуються у роботах Є. Баллера, В. Біблера, Є. Бондаревської, І. Зязюна, М. Кагана, О. Рудницької, В. Сластьоніна, Н. Щуркової та ін.; теоретичне й методичне обґрунтування змісту, методів, педагогічних умов культурологічної підготовки майбутнього вчителя здійснено у роботах В. Данильченко, М. Булигіної, Т. Іванової, Е. Ємеліна, Л. Настенко, О. Шевнюк, Ю. Юрченка та ін.; окремі аспекти культурологічного підходу у підготовці майбутніх учителів початкової школи висвітлені Т. Вінник, О. Комар, О. Кравченко-Дзондзоу, М. Оліяр, А. Терещенко, Г. Шпиталевською та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас проблема формування культурологічної компетентності у майбутніх учителів початкової школи та її актуалізації у професійній діяльності в сучасній теорії та практиці вивчена недостатньо.

Мета статті. Проаналізувати результати наукових розвідок щодо професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з позицій культурологічного підходу й конкретизувати визначення понять: «культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи» та «формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи».

Виклад основного матеріалу. Нині відомо багато поглядів на традиційні та специфічні характеристики професійної підготовки майбутніх учителів. У площині нашого дослідження цікавими є такі позиції щодо напрямів педагогічного впливу на особистість майбутніх спеціалістів: формування й розвиток позитивного ставлення до професії; оволодіння знаннями, уявленнями про особливості й умови професійно-педагогічної діяльності; опанування прийомами й методами професійно-педагогічної діяльності; засвоєння необхідних знань, умінь аналітично-синтезуючих процесів; розвиток вольовий якостей, таких як самоконтроль й уміння керувати власними діями, від яких залежить ефективність професійної діяльності; формування оцінно-аналітичного механізму через навички самооцінки своєї готовності до професійної діяльності й відповідності процесу вирішення професійних завдань оптимальним трудовим зразкам [2].

Узагальнюючою щодо цього є думка В. Сластьоніна, який відносить до змісту професійної підготовки: фундаментальні загальнофілософські, загальнокультурні, психолого-педагогічні й спеціальні знання; інноваційний стиль науково-педаго-

гічного мислення; готовність до прийняття творчих рішень, потребу в постійній самоосвіті й готовність до цього; вміння і навички, які дозволяють учителю вивчати й діагностувати рівень розвитку вихованців й у цьому зв'язку формувати соціально-ціннісні якості особистості; володіти індивідуальним стилем педагогічної діяльності тощо [8, с. 73–79]. Професійно значущі якості особистості вчителя О. Савченко визначає як «стійкі загальні та специфічні риси, що забезпечують повноцінне виконання ним своїх професійних функцій та обов'язків» [9, с. 3].

Така диференціація і водночас взаємоінтеграція професійних здатностей і якісних характеристик учителів визначає зміст і сутність професійної педагогічної підготовки. Чинне законодавство пропонує нам визначення *професійної підготовки* як процесу здобуття студентом кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю. Послугуючись таким тлумаченням, ми можемо стверджувати, що між характером і змістом майбутньої професійної діяльності та специфікою професійної підготовки існує двосторонній зв'язок. Це виражається тим, що зміст професійної діяльності визначає зміст професійної підготовки, а професійна підготовка забезпечує зорієнтованість у бік тієї чи іншої професійної діяльності [8].

Такий прямий і зворотний зв'язок повинен бути закладений у зміст використовуваних педагогічних технологій, а також в усвідомлення суб'єктами педагогічної взаємодії мети, цілей, завдань, структури й характеру підготовки, спрямованої на майбутню професійну діяльність. Спільною позицією дослідників (Н. Бібік, Ю. Вторнікова, Л. Коваль, О. Овчарук, Л. Петухова, О. Пометун, О. Савченко, С. Скворцова та ін.) є думка, що метою *професійної підготовки* майбутніх учителів є *формування професійної компетентності*.

З метою уточнення місця культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній компетентності вчителя початкової школи звернемо увагу на тому, що *професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи трактується як здатність* до педагогічної діяльності, організації навчально-виховного процесу у початковій школі на рівні сучасних вимог, здатність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні професійні задачі, що виникають у процесі навчання, виховання, розвитку учнів початкової школи (Л. Бірюк).

З огляду на це включення культурологічного аспекту у професійну підготовку майбутнього вчителя початкової школи передбачає формування аналогічного елементу культурологічного спрямування як складника системи професійної компетентності студентів. У свою чергу, прямий зв'язок характеру професійної підготовки із професійною діяльністю дозволяє стверджувати, що культурологічне наповнення професійної діяльності

вчителя початкової школи означає, що у зміст професійної підготовки повинен бути включений блок формування культурологічних знань, умінь, навичок і механізмів їх актуалізації у діяльній сфері. Якщо майбутній учитель у своєму фаховому багажі буде мати «культурологічний кейс» і сформовану мотиваційно-ціннісну складову частину до культуротворчості, то у площині професійної діяльності ця здатність проявлятиметься у всіх виробничих моментах.

Узагальнюючи погляди науковців на сутність і спрямованість професійної педагогічної освіти, можна дійти висновку, що сучасна педагогіка принципово змінює свої методологічні основи на користь філософії культури та філософії людини. Серед великого спектру поглядів на багатозначний термін «культура» зосередимося на широкому змістовому її навантаженні за версією О. Рудницької, яка вважає, що культура – це певна історична епоха, характеристика певного етносу (народу), специфічні сфери діяльності людини (носія топових форм життєдіяльності), суспільства, діяльності соціальної групи; характеристика рівня духовної культури (у вузькому сенсі характеристика художньої культури); рівень освіченості та розвитку людини [7, с. 55]. Також узагальнюючим і прийнятним для нашого дослідження є таке визначення культури за В. Кудіним: *це сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством у процесі історичного розвитку, які сприяють пробудженню й розвитку творчих здібностей людини.*

Застосування численних трактувань поняття «культури» в теоретичне осмислення культурологічної компетентності сучасного вчителя й упровадження їх у зміст професійної підготовки з позицій культурологічного підходу дозволяє забезпечити включення низки культурологічно спрямованих принципів і умов у освітній процес, відповідно до яких останній стає, «по-перше, адекватним сучасній культурі, її особливостям і вимогам; по-друге, орієнтованим на утворення нових культурних норм, а не просто на трансляцію наявних» [10, с. 7].

Культурологічну компетентність як самостійний вид у системі професійних здатностей сучасного вчителя виокремлюють вітчизняні науковці: О. Антонова, О. Дубасенюк, С. Лісова, Л. Маслак, Н. Сидорчук та ін. і позиціонують її як складову частину професійної компетентності. У науково-педагогічних публікаціях висвітлені такі визначення культурологічної компетентності вчителя: як сукупність знань про культуру в широкому та вузькому сенсі слова, які дозволяють створити цілісну картину світу та визначити роль навчальної дисципліни, яка сприяє уточненню цієї картини, дає змогу визначити місце людини у світі та способи зміни світу з урахуванням отриманих знань (О. Панкратова); як професійно-особистісну

характеристику фахівця, що передбачає його теоретичну і практичну готовність до здійснення професійної діяльності в умовах міжкультурної комунікації в іншомовному професійному та соціокультурному середовищі (О. Антонова, Л. Маслак); як система компетенцій, яка містить у собі загальнокультурну, міжкультурну, соціокультурну, фахову, комунікативну та іншомовну компетенції (О. Дубасенюк) [5; 3, с. 163].

З метою уточнення компетентнісної сутності в характеристиці поняття «культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи» ми звернулися до наукового доробку О. Овчарук. Автор інтерпретує компетентність як «інтегровану характеристику якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії» [4, с. 5–14]. Представлена характеристика цієї педагогічної категорії перегується із задекларованим визначенням «компетентності» у Законі України «Про вищу освіту»: це динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [1].

Аналіз наявних підходів до розуміння споріднених понять «компетентність» і «культурологічна компетентність» дозволив нам сформулювати визначення «культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи», а саме: *культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи трактується нами як інтегральна якість особистості студента, яка характеризується системою цінностей, емоцій, знань, умінь, навичок реалізації культурологічного інструментарію в умовах активної педагогічної діяльності та свідчить про відповідний рівень професійної підготовки фахівця.*

Ми погоджуємося з Л. Настенко щодо місця і ролі культурологічної підготовки у професійній підготовці майбутніх учителів, що визначається автором як сукупність методологічних прийомів, які забезпечують її аналіз крізь призму системовірних культурологічних понять, таких як культура, культурні норми й цінності, культурологічна діяльність й інтереси [3].

Отже, формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці – це організований навчально-виховний процес, сутністю якого є вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, чинників,

умов психолого-педагогічного характеру, котрі спрямовані на засвоєння студентами культурологічних знань, умінь, навичок і випрацювання у них механізмів їх актуалізації у педагогічній діяльності.

Тому можемо означити, що організацію освітнього процесу майбутніх учителів початкової школи з підметою – формуванням культурологічної компетентності – ми розглядаємо як підсистему щодо загальної системи професійної підготовки, яка повинна розгортатися у двох паралельних площинах: формування комплексу культурологічних знань, умінь і навичок, які дозволять актуалізувати їх у професійній діяльності; занурення студентів у суб'єкт-суб'єктну систему педагогічної взаємодії в напрямках навчальної, позанавчальної діяльності.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, підсумуємо, що формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи з погляду зорієнтованості на ту чи іншу спеціальність повинно реалізовуватися за такими змістовими лініями освітньо-професійних програм спеціальності 013 Початкова освіта: *професійно-спрямованої* через навчальну діяльність у межах фахово підпорядкованих дисциплін, а також у межах педагогічних практик і їх структурування з урахуванням сучасних соціальних і культурних вимог; *варіативно-розвивальної* як адаптованої системи навчально-виховного процесу у сегменті науково-дослідної студентської роботи, позанавчальної діяльності, у т. ч. й просвітницької, а також культурного самовиховання й саморозвитку студентів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Мороз А.Г. Профессиональная адаптация молодого учителя. Киев : Либідь, 1998. 233 с.
3. Настенко Л.Г. Педагогічні умови культурологічної підготовки майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 255 с.
4. Овчарук О.В. Развитие компетентностного подхода: стратегические ориентиры международной спільноти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи бібліотека з освітньої політики* / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
5. Панкратова О. Культурологическая компетентность учителей и ее формирование в системе взаимодействия ИПК ПРО и гимназии № 65. URL: pier.ulstu.ru/seminar/archive/29report.doc.
6. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 412 с.
7. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
8. Сабатовська І.С., Кайдалова Л.Г. Моделирование діяльності фахівця : навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2014. 180 с.
9. Савченко О. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя. *Шлях освіти*. 2003. С. 2–6.
10. Шевченко О. М. Культурологічний підхід у професійній підготовці студентів музичних училищ: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 21 с.
11. Хоружа Л.Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія Київ : Держ. вид-во «Преса України», 2003. 320 с.